

ΕΝΑ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

Δεν έχουμε μόνιμους φίλους, ούτε και μόνιμους εχθρούς. Τα συμφέροντά μας είναι αιώνια και αυτά έχουμε καθήκον να ακολουθήσουμε.

Λόρδος Πάλμερστον, 1848

Προς την πραγματοποίηση αυτής της ιδέας βαδίζει η Ελλάδα με βήμα σταθερό, πότε με τη μια πολιτική και πότε με την άλλη.

Χαρίλαος Τρικούπης, 1876

Σας το λέμε να το ξέρετε: όσα έχουμε πει είκοσι χρόνια τώρα σε τούτο το περιοδικό είναι πολιτικές γνώμες. Αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι η «αλήθεια» τους, αλλά η χρησιμότητά τους. Δηλαδή το κατά πόσον οδηγούν σε επίκαιρες πράξεις και κατά πόσο χρησιμεύουν ως αφετηρία για τις επόμενες φορές που χρειάζεται να καταλάβουμε τον κόσμο.

Πολιτικές με αυτή την έννοια είναι και οι γνώμες μας που αφορούν την ελληνική εξωτερική πολιτική και τα διεθνή οικονομικά. Καταπιανόμαστε με τα δυσκολότερα θέματα του κόσμου και εν τω μεταξύ έχουμε μάθει πολλά. Τα αποτελέσματα είναι συνήθως χρήσιμα, άρα επιτυχημένα. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι είναι και «αλήθεια». Αντιθέτως, πρέπει να τα ξεβιδώνουμε και να τα ξαναβιδώνουμε όποτε χρειαστεί.

Σε αυτό το τεύχος ξεβιδώνουμε και ξαναβιδώνουμε γνώμες του παρελθόντος. Αλλού για το τι σημαίνει «παγκόσμια κρίση» και «κυνήγι των μαγισσών». Εδώ για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Παρακάτω θα υποβαθμίσουμε τη γνώμη σύμφωνα με την οποία το ελληνικό κράτος είναι μόνιμα αντιτουρκικό. Θέλουμε να την αντικαταστήσουμε με μια αντίληψη της Ελλάδας ως κράτος στην πρώτη γραμμή ενός διαρκούς παγκοσμίου πολέμου. Ως συνήθως, οι ιδέες μας γεννιούνται από τις τρέχουσες ανάγκες και η προσέγγιση είναι ιστορική.

Η ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ ΣΗΜΕΡΑ

Εδώ και καμιά πεντάρα χρόνια, η γραμμή του ελληνικού υπουργείου των Εξωτερικών προς τους διαπιστευμένους δημοσιογράφους ήταν να λένε ότι το ελληνικό κράτος είναι «πυλώνας σταθερότητας σε μια ταραγμένη γειτονιά». Πρόσφατα όμως, ο Βασίλης Νέδος, ίσως ο κατεξοχήν διαπιστευμένος, μας πληροφόρησε ότι εντός του υπουργείου, ο «πυλώνας» βασικά χρησιμοποιούνταν για να κάνουν πλακίτσα οι ικανοί διπλωμάτες μας. Αυτοί υποδέχθηκαν τον πόλεμο στη Γάζα με τη φράση: «Κοίτα να δεις που τελικά είμαστε πράγματι πυλώνας σταθερότητας!»¹

Και αφού ο διαπιστευμένος κατέταξε τον «πυλώνα» στις φράσεις του κυκλικείου, παρείχε μια ακριβέστερη περιγραφή της ελληνικής στρατηγικής στον παγκόσμιο πόλεμο:

Μετά και την έκρηξη του πολέμου στη Μέση Ανατολή, πρακτικά η Ελλάδα αποτελεί τον μοναδικό αξιόπιστο εταίρο των ΗΠΑ σε μια περιοχή η οποία βρίσκεται υπό διαρκή αναταραχή.

Ο ρόλος της Ελλάδας ως εναλλακτικής λύσης

άρχισε να οικοδομείται στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ δειλά, περίπου πριν από 7-8 χρόνια, ωστόσο μετά τη Συμφωνία Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας (MDCA), την έκρηξη του πολέμου στην Ουκρανία και, πλέον, τα σύννεφα πολέμου στη Μέση Ανατολή, αυτή η σκέψη αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά. Αν και η Ελλάδα απέχει ακόμη πολύ να χαρακτηριστεί ως «frontier state» (δηλαδή συμμαχικό συνοριακό κράτος που αποτελεί κόμβο προώθησης των αμερικανικών συμφερόντων στην ευρασιατική περιφέρεια), είναι σαφές ότι η αναταραχή στην Ουκρανία και πλέον στη Μέση Ανατολή επιταχύνουν κάποιες εξελίξεις, τουλάχιστον σε επίπεδο στρατιωτικής παρουσίας.²

Δώστε λίγη προσοχή. Η διαπίστωση ότι ο «μοναδικός αξιόπιστος εταίρος» των ΗΠΑ είναι η Ελλάδα, δεν αφορούσε την Τουρκία, που είχε ήδη αποδειχθεί «αναξιόπιστη», ή τέλος πάντων έτσι λέγανε οι δικοί μας. Ούτε αφορούσε τα «σύννεφα του πολέμου στη Μέση Ανατολή» γενικώς, αφού αυτά πλανώνται από το 2003. Η διαπίστωση αφορούσε ειδικά το Ισραήλ, που εν τω μεταξύ είχε αποφασίσει να επαναδιαπραγματευθεί τις «συμφωνίες του Αβραάμ» μέσω Γάζας και γαία πυρί μιχθήτω. Η Ελλάδα αναδεικνύεται σε «μοναδικό αξιόπιστο εταίρο» των ΗΠΑ γιατί ακόμη και το Ισραήλ κάνει κορδελάκια.³

Αλλά το πιο ενδιαφέρον σημείο του αποσπάσματος είναι η περιγραφή των ελληνικών στόχων με τη φράση «να χαρακτηριστεί η Ελλάδα frontier state». Η λέξη «frontier» δεν είναι σαν το «border» χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα όριο ασαφές, υπό διαρκή διαπραγμάτευση και, αν όλα πάνε καλά, επέκταση. Αν ήμασταν κυριλέ, θα μεταφράζαμε το frontier με τη λέξη «μεθόριος». Επειδή δεν είμαστε, θα το μεταφράσουμε «στην πρώτη γραμμή».

Βέβαια έχουμε και απώτερους στόχους. Ετοιμαζόμαστε να δείξουμε πόσο αυτό το «στην πρώτη γραμμή» ταιριάζει με την ιστορία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Για την ακρίβεια ότι είναι συνολικό με το ελληνικό κράτος.

Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ ΓΕΝΝΙΕΤΑΙ

Το ελληνικό κράτος βρίσκεται στην πρώτη γραμμή ενός παγκοσμίου πολέμου από την ίδρυσή του. Τα παλιά τα χρόνια ο παγκόσμιος πόλεμος λεγόταν «Ανατολικό Ζήτημα»· ο όρος εννοούσε την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την

προσπάθεια αποτροπής της εξόδου της Ρωσίας στη Μεσόγειο. Το ελληνικό κράτος γεννήθηκε ακριβώς εκμεταλλευόμενο το «Ανατολικό Ζήτημα», οπότε οι αντίστοιχες ευκαιρίες επέκτασης ήταν εξαρχής αντιληπτές. Παρ' όλα αυτά, οι συγκεκριμένες μέθοδοι συμμετοχής διαμορφώθηκαν από το 1870 και μετά. Το 1876, ο Χαρίλαος Τρικούπης, ήδη πρώην υπουργός Εξωτερικών και μελλοντικός Πρωθυπουργός, ήταν σε θέση να περιγράψει τις γενικές γραμμές αυτών των μεθόδων:

Πολιτική ειρηνική ή φιλοπόλεμη, ενεργητική ή παθητική, φιλική ή δύσπιστη προς την Πύλη, συμμαχική ή ουδέτερη απέναντι στους άλλους χριστιανικούς λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όλα τούτα δεν είναι αυθύπαρκτες αρχές, αλλά αποτέλεσμα της επίδρασης των περιστάσεων στην κεντρική ιδέα του ελληνισμού, που είναι η απελευθέρωση των ελληνικών χωρών και η συγκρότηση ενιαίου κράτους που να περιλαμβάνει ολόκληρο το ελληνικό έθνος. Προς την πραγματοποίηση αυτής της ιδέας βαδίζει η Ελλάδα με βήμα σταθερό, πότε με τη μια πολιτική και πότε με την άλλη.⁴

Οι «περιστάσεις» που εν τω μεταξύ «επιδρούσαν», ήταν ζοφερούτσικες. Η Ρωσία είχε ορθοποδήσει από την ήττα του Κριμαϊκού πολέμου και ετοιμαζόταν να ξαναρχίσει την αιώνια μάχη για την έξοδο στη Μεσόγειο. Το εργαλείο της για την έξοδο ήταν ο νεογέννητος βουλγαρικός εθνικισμός. Οι Βούλγαροι ανήκαν στους «άλλους χριστιανικούς λαούς» και είχαν ήδη αυτονομηθεί από το ελληνικό πατριαρχείο, το 1870. Οι Βούλγαροι διεκδικούσαν τη Μακεδονία για λογαριασμό τους με ρωσική υποστήριξη.

Εν τω μεταξύ, η Βρετανία και η Γαλλία έπαυαν να θεωρούν ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία μπορούσε να παίξει το ρόλο αναχώματος στη ρωσική κάθοδο. Έπειτα από δεκαετίες αποκλεισμού, το ελληνικό κράτος μπορούσε πλέον να υπολογίζει ρεαλιστικά στην επέκταση της επικράτειάς του στα πρώην Οθωμανικά εδάφη. Αλλά με κάποιον διαβολεμένο τρόπο αυτή η επέκταση είχε αποκτήσει χαρακτήρα περισσότερο αντιβουλγαρικό παρά αντιοθωμανικό. Πράγματι, ο αναμενόμενος ρωσοτουρκικός πόλεμος ξέσπασε το 1877 με αφορμή την ίδρυση βουλγαρικού κράτους. Η συμμετοχή του ελληνικού κράτους κρίθηκε αναγκαία, όχι όμως για να βοηθήσει τους χριστιανούς ενάντια στον κοινό εχθρό: «οι Έλληνες πρόξενοι ζητούσαν από την ελληνική κυβέρνηση να ενεργήσει για να μη χαθεί η Μακεδονία στους Βουλγάρους».⁵

Τα διδάγματα της συμμετοχής ήταν ακόμη ισχυρότερα. Ο ελληνικός στρατός ηττήθηκε κατά κράτος προσπαθώντας να διεκδικήσει τα θεσσαλικά και τα μακεδονικά εδάφη. Και όμως· παρά τη συντριπτική ήττα, η δημιουργία μιας Βουλγαρίας που να φτάνει μέχρι τη Λάρισα αποτράπηκε και η Ελλάδα προσάρτησε τη Θεσσαλία με βρετανική παρέμβαση. Η Βρετανία υπολόγιζε ότι η αποτροπή της εξόδου της Ρωσίας στη Μεσόγειο θα υπηρετούνταν

καλύτερα από μια μεγαλύτερη Ελλάδα παρά από μια τεράστια φιλωρωσική Βουλγαρία. Το ελληνικό κράτος ηττήθηκε σε έναν πόλεμο· και όμως επέκτεινε την επικράτειά του - απλά και μόνο λόγω της θέσης του εντός του «Ανατολικού Ζητήματος».

Για την ελληνική εξωτερική πολιτική, που ήδη βρισκόταν στον δρόμο προς τη φώτιση, το μάθημα υπήρξε ισχυρό. Το ελληνικό κράτος έπρεπε να μετατραπεί σε «πρότυπο δυτικό κράτος». Αυτό σήμαινε τη σύνταξη προς τα συμφέροντα των Μεγάλων «ευρωπαϊκών» Δυνάμεων, μέσω της ενεργητικής συμμετοχής στο «Ανατολικό Ζήτημα». Ο Τρικούπης, που κατέληξε σχεδόν μόνιμος Πρωθυπουργός (1882-1885, 1886-1890, 1893-1895), το έθετε λακωνικά: «η Ευρώπη υποστηρίζει μόνο όποιον κατακτήσει την υποστήριξη της αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και επιμένοντας».⁶

Αυτό με τη σειρά του, σήμαινε τη διαρκή πολεμική προετοιμασία, ώστε να υπάρχουν οι υλικές δυνατότητες δημιουργίας του κατάλληλου χάους ή έστω ωφέλιμης συμμετοχής στο ήδη υπάρχον χάος. Το ελληνικό κράτος επιδόθηκε σε μια διαδικασία εσωτερικής συγκρότησης όπου περιλαμβάνονταν το πρώτο δικομματικό σύστημα, η συγκρότηση ενιαίας εξωτερικής πολιτικής και μια πολεμική οικονομία με τα όλα της: βαριά φορολόγηση της κατανάλωσης, δασμοί στις εισαγωγές, και βαριά εξωτερικά δάνεια. Τα έσοδα της πολεμικής οικονομίας τροφοδότησαν ένα άνευ προηγουμένου πρόγραμμα δημόσιων έργων και την αγορά όπλων. Όταν κατηγορούνταν ότι οδηγούσε το ελληνικό κράτος στη χρεοκοπία, ο Τρικούπης απαντούσε ως εξής:

Από τη σκοπιά όσων νομίζουν ότι η κατάσταση στην Ανατολή θα είναι ομαλή για μια δεκαετία, η πολιτική που ακολουθούμε είναι καταστροφική. Αν έχουμε εμπρός μας μια δεκαετία ειρήνης δεν επιτρέπεται να δαπανούμε στο στρατό και το ναυτικό όσα δαπανούμε και θα εξακολουθήσουμε να δαπανούμε. (...) Για όποιον όμως νομίζει, όπως εμείς, ότι επίκεινται ανωμαλίες στην Ανατολή, ότι στο άμεσο μέλλον θα παρουσιαστούν περιστάσεις που μοιραία θα παρασύρουν και εμάς σε δράση (...) η ενίσχυση των στρατιωτικών και ναυτικών προετοιμασιών επιβάλλεται, ανάλογα βέβαια με τα μέσα της χώρας.⁷

Τα «μέσα της χώρας» ήταν τα τελευταία που απασχολούσαν τους ιθύνοντες και το ελληνικό κράτος χρεοκόπησε το 1893· η πολιτική ευθύνη αποδόθηκε εξ ολοκλήρου στον Τρικούπη, που στις εκλογές του 1895 δεν βγήκε καν βουλευτής και πέθανε λίγους μήνες μετά.

Εν τω μεταξύ, μια συνείδηση του τι σημαίνει «κράτος πρώτης γραμμής» είχε δημιουργηθεί. Η πρώτη γραμμή ενός παγκοσμίου πολέμου σήμαινε την ανάληψη πρωτοβουλιών σύμφωνα με το «εθνικό συμφέρον», φροντίζοντας ώστε αυτές οι πρωτοβουλίες να συντάσσονται με τα συμφέροντα των ίδιων «μεγάλων δυνάμεων» που είχαν αποδώσει τη Θεσσαλία έπειτα από την ήττα του 1878. Επίσης σήμαινε την διαρκή πολεμική προετοιμασία ώστε το ελληνικό κράτος να είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμο να συνεισφέρει στο χάος ή και να δημιουργήσει το χάος πρωτοβουλιικά. Όλα αυτά σήμαιναν μια πολεμική κοινωνία που, ακόμη και αν δεν αντιλαμβανόταν τον εαυτό της κατ' αυτό τον τρόπο, ζούσε στο ιδεολογικό και οικονομικό περιβάλλον που επέβαλλε η

διαρκής αφαίμαξη των «μέσων της χώρας», δηλαδή της εργατικής τάξης, για πολεμικούς σκοπούς.

Με αυτές τις γενικές κατευθύνσεις πέρασαν άλλα 150 χρόνια.

Η ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Από το 1897 έως το 1940, το ελληνικό κράτος εφάρμοσε την αυτογνωσία του ως κράτος «πρώτης γραμμής» εμπλεκόμενο σε επτά πολέμους. Αναμενόμενα, δεν ήταν όλοι οι πόλεμοι στους οποίους ενεπλάκη επιτυχημένοι. Όπως δεν ήταν και όλοι τους αντιτουρκικοί. Για παράδειγμα, ο Δεύτερος Βαλκανικός πόλεμος ήταν μια συμμαχία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία εναντίον του βουλγαρικού κράτους, και ήταν ο πιο χρήσιμος απ' όλους: αυτός που σταθεροποίησε τα σημερινά σύνορα της Μακεδονίας.

Εκείνο που αντιθέτως έμενε σταθερό ήταν η τεχνολογία της διαρκούς πολεμικής προετοιμασίας και της συμμετοχής στους ανταγωνισμούς των μεγάλων δυνάμεων με εθνικά ωφέλιμο τρόπο. Οι άνθρωποι που καθοδηγούσαν το ελληνικό κράτος μάθαιναν να ελίσσονται εντός του «Ανατολικού Ζητήματος». Ο ιστορικός του μεσοπολέμου Γεώργιος Βεντήρης επεδείκνυε τη συσσωρευμένη τεχνολογία του καιρού του στήνοντας έναν διάλογο μεταξύ Ελευθέριου Βενιζέλου και Βασιλιά Κωνσταντίνου. Υποτίθεται ότι το διακύβευμα ήταν η υποστήριξη του βρετανικού στόλου στην εκστρατεία της Καλλίπολης το 1915:

Κωνσταντίνος: «Δεν στέκει στρατιωτικός η επιχείρησις, κ. πρωθυπουργέ. Εχω εδώ τους επιτελείς διά να σας αναπτύξουν εκ νέου το ζήτημα».

Βενιζέλος: «Γνωρίζω τα επιχειρήματά των. Σας επαναλαμβάνω τούτο: Εάν σπεύσωμεν, τα Δαρδανέλια θα πέσουν. Και αποτυγχάνοντες, όμως, εξασφαλίζομεν δια της Αγγλίας και Γαλλίας την Βόρειον Ηπειρον, την Κύπρον, την Μικρασίαν» (...)

Κωνσταντίνος: «Η Ρωσσία δεν μας αφήνει να πάμε εις την Πόλι».

Βενιζέλος: «Δεν μπορεί να μας εμποδίσει η Ρωσσία. Προσφέρομεν μικράν αλλά χρήσιμον δύναμιν εις στιγμήν αποφασιστικήν. Η Ρωσσία δεν διαθέτει προς το παρόν ούτε ένα σύνταγμα. Αυτό άλλωστε, και το απροπαράσκευον της τουρκικής αμύνης, ονομάζω ευκαιρίαν. Δεν ζητούμεν δε να γίνωμεν κύριοι της Κωνσταντινουπόλεως. Θα συντελέσωμεν προς κατάκτησιν και διεθνοποίησιν της πόλεως. Μαζί με την Αγγλίαν και την Γαλλίαν θα αντισταθώμεν αποτελεσματικώς εις τας σλαυϊκάς αξιώσεις. Και έπειτα...».

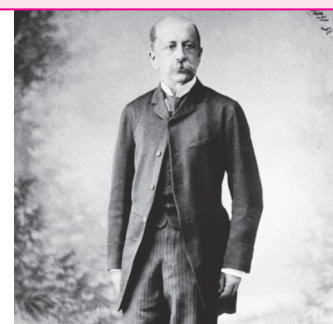
Ο Βενιζέλος έκαμε μίαν κίνησιν, γνωστήν εις όλους προς τους οποίους είχε ομιλήσει περί του ιδίου θέματος. Άνοιξε πλατιά το δεξί του χέρι, ως να ενηγκαλίζετο και να περιέσφιγγε κάτι:

«Εις την Κωνσταντινούπολιν, μεγαλειότητα, θα πάμε από την Μικράν Ασίαν».⁸

«Μικρή αλλά χρήσιμη δύναμη σε στιγμή αποφασιστική». Η «χρησιμότητα» εξαρτύνταν από το διάβασμα του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Και ενίοτε το διάβασμα ήταν για τα πανηγύρια. Ο Θεόδωρος Πάγκαλος και οι συν αυτών, που κατέλαβαν την εξουσία με πραξικόπημα το 1925, εξέφραζαν την πρόθεση αναθεώρησης της (κατά τη γνώμη τους «ατυχούς») συνθήκης της Λωζάνης. Σε μια εποχή που «κανείς δεν τολμούσε να μιλήσει ανοικτά για

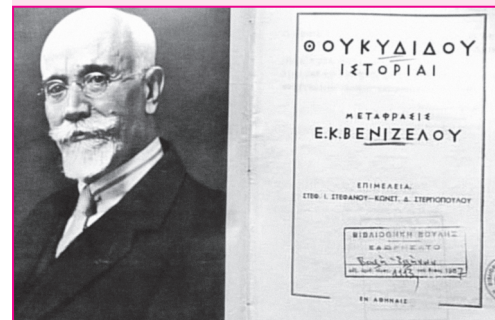
πόλεμο», αυτοί προέβλεπαν μια επικείμενη σύγκρουση μεταξύ Τουρκίας, Βρετανίας και Ιταλίας, με επίδικο τη Μέση Ανατολή και υπολόγιζαν ότι αυτή θα δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για έναν νέο πόλεμο με την Τουρκία. Η δικτατορία που προέκυψε επικεντρώθηκε στην εκ νέου πολεμική προετοιμασία αναδιοργανώνοντας τον στρατό, σχεδιάζοντας εξοπλιστικά προγράμματα, διατηρώντας εν ζωή την ιδεολογία της «Μεγάλης Ιδέας» και μετρώντας το μήκος της φούστας με τον χάρακα για να περιορίσει τις εισαγωγές ενδυμάτων. Το ελληνικό

ΟΙ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΜΑΣ

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ

Ο Χαρίλαος Τρικούπης ήταν γιος Πρωθυπουργού. Ικανός να γίνει υπουργός Εξωτερικών σε ηλικία 34 ετών, κατέληξε Πρωθυπουργός το 1882, κλείνοντας τα 50. Η πολεμική οικονομία που επινόησε και εφάρμοσε είναι σήμερα γνωστή ως «ανεύθυνη δημοσιονομική πολιτική που οδήγησε στη χρεοκοπία». Οι πολιτικές, ιδεολογικές και τεχνικές καινοτομίες που συνόδευσαν την πολεμική προετοιμασία είναι γνωστές σαν «τρικουπικός εκσυγχρονισμός» γιατί έτσι κανόνισαν οι ιστορικοί της δεκαετίας του 1990 – ήθελαν να βρουν ένα καλό προηγούμενο για την πολιτική του Κώστα Σημίτη. Εδώ που τα λέμε, ο παραλληλισμός δεν ήταν και τόσο άστοχος.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Ότι ετούτος εδώ ηγήθηκε του ελληνικού κράτους κατά τη διάρκεια πέντε πολέμων, ενός εμφυλίου και μιας χρεοκοπίας, δεν εμπόδισε τους Έλληνες ιστορικούς να τον χαρακτηρίσουν επίσης «εκσυγχρονιστή». Ούτε άλλωστε εμπόδισε τον ίδιο να μετατραπεί από εμπνευστής της μικρασιατικής εκστρατείας το 1920 σε εφαρμοστή της πρώτης «ελληνοτουρκικής φιλίας» το 1928. Στον ελεύθερο χρόνο του, πάντως, ετούτος ο εκσυγχρονιστής μετέφραζε Θουκυδίδη.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

Παραγνωρισμένη προσωπικότητα, ο Πάγκαλος εξέφρασε την ελληνική θέση του 1925 σύμφωνα με την οποία η λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου δεν βόλεψε καθόλου. Δυστυχώς το διάβασμα ήταν λάθος και ο Πάγκαλος κατέληξε στη φυλακή. Επανήλθε κατά την Κατοχή προσφέροντας την ιδέα των ταγμάτων ασφαλείας. Ο εγγονός του έφτασε μέχρι υπουργός Εξωτερικών της Κυβέρνησης Σημίτη, δείγμα της καλής προετοιμασίας περί των εξωτερικών υποθέσεων που προσέφερε το περιβάλλον της οικογενείας, αλλά και του τι ακριβώς ήταν ο «εκσυγχρονισμός» της δεκαετίας του '90.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

Στρατηγός, μηχανικός του στρατού, πραξικοπηματίας και υπουργός, το 1936 ανέλαβε το μεγάλο έργο της προετοιμασίας της Ελλάδας για τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δίχως να μας πάρουν χαμπάρι. Τα περί Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού και φασισμού που σοφίστηκαν οι Έλληνες ιθύνοντες για να επενδύσουν τη διαδικασία, έκαναν τη δουλειά τόσο καλά, που σήμερα όλοι νομίζουν ότι ο Μεταξάς ήταν μισότρελος. Αλλά δεν θα τον πείραζε· η πατρίς χρειαζόταν θυσίες.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΙΠΙΝΕΛΗΣ

Μέλος του διπλωματικού σώματος από το 1922, ο Πιπινέλης υπήρξε ο βασικός διαμορφωτής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στον Ψυχρό Πόλεμο. Διατέλεσε Πρωθυπουργός επί δημοκρατίας και υπουργός των Εξωτερικών επί χούντας, μέχρι τον θάνατό του το 1970. Πα' όλα αυτά, οι Έλληνες ιστορικοί δεν εντοπίζουν κάποια συνέχεια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ή κάποια λογική στην «προδοσία της Κύπρου».

κράτος ήταν ίσως το τελευταίο που εγκατέλειψε τις προσδοκίες άμεσης συνέχισης του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.⁹

Αλλά η ελληνική εξωτερική πολιτική δεν παρέμεινε για πολύ αντιτουρκική. Από το 1926 και μετά, έγινε όλο και ισχυρότερα αντιληπτό ότι οι φίλιες μεγάλες δυνάμεις τελικά θα υπερασπίζονταν τη συνθήκη της Λωζάνης. Και ότι εν τω μεταξύ θα χρησιμοποιούσαν μια πολιτική θαλάσσιου στραγγαλισμού των ηττημένων του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, που κάποια στιγμή θα αναγκάζονταν να αναλάβουν πρωτοβουλία. Πιο συγκεκριμένα, η ελληνική εξωτερική πολιτική προέβλεπε έναν αγγλοϊταλικό πόλεμο και ετοιμαζόταν να προσφέρει το Αιγαίο ως λιμάνι του αγγλικού στόλου. Όσο για τα βόρεια σύνορα, το ελληνικό κράτος προετοιμάστηκε με κάθε μέσο για έναν «αμυντικό» πόλεμο με τον έτερο ηττημένο, δηλαδή τη Βουλγαρία. Τα σύμφωνα ειρήνης και συμμαχίας με την Τουρκία έδωσαν και πήραν· ούτε δέκα χρόνια έπειτα από τη «μικρασιατική καταστροφή», ο Βενιζέλος αγκάλιαζε τον Τούρκο ομόλογό του ειλικρινώς και δίχως πρόθεση περίσφιξης. Στην κορύφωση της διαδικασίας από το 1936 και μετά, ο πληθυσμός είχε ξεχάσει τη «Μεγάλη Ιδέα» και είχε μάθει να βλέπει τον εαυτό του ως «ειρηνικό» και «μοντέρνο», την ίδια στιγμή που μια σκληρή δικτατορία παρίστανε ότι το ντύσιμο του μαθητικού πληθυσμού με στολές δεν ήταν προετοιμασία για πόλεμο, αλλά προπαρασκευή του «τρίτου ελληνικού πολιτισμού» που θα κρατούσε, λέει, χίλια χρόνια.

Τελικά τα χίλια χρόνια ήταν πέντε και κατέληξαν σε πόλεμο, εύκολη ήττα, κατοχή και εμφύλιο πόλεμο. Επίσης, το 1948, κατέληξαν στην προσάρτηση των Δωδεκανήσων που αφαιρέθηκαν από την Ιταλία. Για άλλη μια φορά, το ελληνικό κράτος είχε ηττηθεί νικώντας. Τη χρονιά που η Ελλάδα προσαρτούσε τα Δωδεκάνησα, ο Παναγιώτης Πιπινέλης, ήδη παλαιάμαχος διπλωματικός υπάλληλος που θα γινόταν Πρωθυπουργός της «Δημοκρατίας» και υπουργός Εξωτερικών της «Χούντας», διάβαζε τις μεταπολεμικές περιστάσεις ως εξής:

Η προωθημένη αμυντική γραμμή του Δούναβη και της βαλκανικής ενδοχώρας έχει σήμερα εξαφανιστεί. Οι τεράστιες γεωπολιτικές πιέσεις της ηπειρωτικής Ευρώπης, που προηγουμένως ελέγχονταν μερικώς, είτε από τις βαλκανικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είτε αργότερα από τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία, τώρα ασκούν το πλήρες βάρος τους επί των βορείων συνόρων μας (...) Η σημασία της Ελλάδας ως θαλάσσιο μέτωπο των ωκεάνιων δυνάμεων έχει πολλαπλασιαστεί, τόσο για τις ωκεάνιες δυνάμεις, όσο και για τις ηπειρωτικές. Ο κίνδυνος είναι τώρα μεγαλύτερος, η πίεση που ασκείται στη χώρα εντονότερη.¹⁰

Και οι ευκαιρίες επίσης, θα μπορούσε να προσθέσει κανείς. Ο Πιπινέλης διάβαζε τις διεθνείς σχέσεις ως είχαν έπειτα από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Και έβλεπε αυτό που βλέπουν οι ομότεχνοί του από τον Τρικούπη και μετά: την Ελλάδα ως «κράτος πρώτης γραμμής».

Με τα πλεονεκτήματα της «πρώτης γραμμής» στον νέο παγκόσμιο πόλεμο, το ελληνικό κράτος διεξήγαγε τον εμφύλιό του με αμερικανική υποστήριξη και προσάρτησε τα Δωδεκάνησα. Τα Δω-

δεκάνησα συνδυάστηκαν με τα διδάγματα του παρελθόντος και άνοιξαν τις ορέξεις προς τα Ανατολικά. Οι εκτιμήσεις περί της Ελλάδας ως «κράτος πρώτης γραμμής» στον Ψυχρό Πόλεμο, συνδυάστηκαν με την κατάρρευση της συνθήκης του Μπρέτον Γουντς και παρήγαγαν τόσο την ελληνική «χούντα» του 1967, όσο και την «κυπριακή τραγωδία» του 1974. Το πώς το ελληνικό κράτος κατόρθωσε να είναι το μοναδικό κράτος που έστησε αυτόνομο πόλεμο εντός του Ψυχρού Πολέμου, παύει να είναι μυστηριώδες αν αναγνωρίσουμε ότι το «διάβασμα των διεθνών σχέσεων» δεν είναι πάντα ακριβές.

Το «κράτος στην πρώτη γραμμή του πολέμου» δεν είναι μονοσήματα αντιτουρκικό. Διαβάζει τον παγκόσμιο πόλεμο στην άκρη του οποίου μονίμως βρίσκεται και μεταφράζει σε εθνικές ευκαιρίες. Ετοιμάζει τις μικρές του δυνάμεις με ζέση και φιλοδοξεί να τις προσφέρει σε στιγμές αποφασιστικές. Εν τω μεταξύ ξεζουμίζει και πειθαρχεί - προετοιμάζει τον εαυτό του για πόλεμο και τον «πληθυσμό» για το σφαγείο. Το τι ξέρει και τι δεν ξέρει ο «πληθυσμός» από όλα τούτα, εξαρτάται από το ελληνικό διάβασμα του παγκοσμίου πολέμου. Και όχι, το διάβασμα δεν είναι πάντοτε ορθό - πολλές φορές είναι για τα πανηγύρια.

Ας γυρίσουμε στο παρόν.

ΞΑΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ

Μπορούμε τώρα να καταλάβουμε τι εννοεί το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών όταν λέει «στη σωστή πλευρά της ιστορίας», «ο μοναδικός αξιόπιστος εταίρος των ΗΠΑ», και «frontline state». Εννοεί τη συμπεριφορά ενός μικρού κράτους που επί δύο αιώνες βλέπει τον εαυτό του ως κράτος στην πρώτη γραμμή ενός παγκοσμίου πολέμου. Δηλαδή: *Συνείδηση*· ότι η δράση του πρέπει να ταιριάζει με ευρύτερες εξελίξεις και ακόμη καλύτερα να τις προκαλεί. *Εκτίμηση*· των πρωτοβουλιών που θα ταιριάξουν το «εθνικό συμφέρον» με τα συμφέροντα των κατάλληλων μεγάλων δυνάμεων. *Προετοιμασία*· υλική και ιδεολογική, στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Και *αναμονή*· έως ότου παρουσιαστεί ευκαιρία.

Αυτή η συμπεριφορά της ύαινας δεν είναι ξένη με τα όσα έχουμε πει τώρα τελευταία. Στο τεύχος 82, λίγους μήνες έπειτα από την κήρυξη του ρωσοουκρανικού πολέμου, υποστηρίζαμε ότι το ελληνικό κράτος

υπολογίζει ότι το τουρκικό κράτος θα ακολουθήσει την παραδοσιακή του στρατηγική σε περίπτωση παγκοσμίου πολέμου, δηλαδή θα πατάει σε πολλές βάρκες. Ελπίζει ότι αυτή τη φορά η Τουρκία θα καταλήξει στο αντίθετο μπλοκ. Το ελληνικό κράτος σχεδιάζει για ένα τέτοιο ενδεχόμενο: τη μετατροπή του στο τελευταίο φυλάκιο του «δυτικού κόσμου» απέναντι στην Τουρκία. Ελπίζει ότι το στήσιμο ενός κλοιού μικρότερων κρατών γύρω από την Τουρκία, που είναι το συμφέρον του, θα παραλληλιστεί με το αμερικανικό συμφέρον, δηλαδή την ανάσχεση των μεγάλων δυνάμεων. Επιδιώκει τη σύγκρουση με την Τουρκία, εφόσον αυτή γίνει με καλή παρέα.

Αλλά και για όσο η Τουρκία εξακολουθεί να ισορροπεί, το ελληνικό κράτος φέρνει στο τραπέζι έναν ρόλο η σημασία του οποίου δύσκολα

ΚΟΥΛΗΣ

Επίσης γιος Πρωθυπουργού, ο Πρωθυπουργός μας έχει κάνει διπλωματική εργασία με θέμα την εξωτερική πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου, αλλά λέγεται ότι αντέγραψε. Πάντως ούτε βιβλίο έγραψε, ούτε Θουκυδίδη μετέφρασε. Αυτό δεν τον εμποδίζει να ασχολείται επισταμένως με τον εκσυγχρονισμό, υγειονομικό και ψηφιακό, βοηθούμενος από την εξέλιξη των αρμόδιων μηχανισμών του ελληνικού κράτους που τώρα πια φανταζόμαστε πως είναι ικανοί να λειτουργούν ανεξαρτήτως Πρωθυπουργού.

υποτιμάται: μπορεί δηλαδή να ισχυρίζεται ότι οι σχετικές του προετοιμασίες, όχι μόνο συνεισφέρουν στην ευρύτερη στρατηγική της ανάσχεσης, αλλά και αποτρέπουν την Τουρκία από την επιλογή του λάθους στρατοπέδου. Το ελληνικό κράτος συμμετέχει στη στρατηγική ανάσχεσης της Ρωσίας και του Ιράν. Ο βασικός του στόχος είναι να συνδυάσει τη συμμετοχή του με έναν ρόλο που εφευρίσκει το ίδιο για τον εαυτό του: την ανάσχεση της Τουρκίας.¹¹

Αυτή η γνώμη δεν είναι «λάθος». Εδώ που τα λέμε, ακόμη μας φαίνεται μια χαρά ως αφητηρία κατανόησης της ελληνικής στρατηγικής των δεκαπέντε τελευταίων χρόνων. Παρ'όλα αυτά, μπορεί και να έχει ένα μικρό κουσουρί: ώρες ώρες διολισθαίνουμε σε διατυπώσεις που δείχνουν σαν να θεωρούν τη σύγκρουση της Ελλάδας με την Τουρκία αναπόφευκτη και την ελληνική αντιτουρκική στάση ως κάποιου είδους ελληνική μονομανία. Αυτή η τάση μπορεί να οδηγήσει σε ιδιαίτερα λανθασμένες εκτιμήσεις – όπως να θεωρεί κανείς ότι η ελληνοϊσραηλινή φιλία είναι επίσης μόνιμη, ή ότι η «αλληλεγγύη στην Παλαιστίνη» είναι κάποιου είδους εγγυημένη αντιπατριωτική τοποθέτηση.

Ε λοιπόν, από εδώ που βρισκόμαστε, ένα χρόνο μετά, νομίζουμε ότι η πάγια αντιτουρκική τοποθέτηση μπορεί να χαρακτηρίζει συγκεκριμένους ανθρώπους, αλλά όχι την ίδια την ελληνική εξωτερική πολιτική. Ας πούμε: το ελληνικό κράτος πολύ θα ήθελε να αποχωρήσει η Τουρκία από το δυτικό μπλοκ. Πράγματι, μια τέτοια τουρκική αυτονομία μπορεί να έδειχνε πιθανή τότε που ο Ταγίπ Ερντογάν ήταν ο μοναδικός φίλος που είχε απομείνει στον κακό Βλαντιμίρ Πούτιν, ή έτσι μας έλεγαν. Τι γίνεται όμως σήμερα που οι εκτιμήσεις μας σχετικά με τον ρωσοουκρανικό πόλεμο βγαίνουν κάπως αληθινές; Ας τις θυμίσουμε και αυτές:

Ο κατευνασμός της Ρωσίας με ένα κομμάτι της Ουκρανίας υπό την προϋπόθεση της απομάκρυνσης από την Κίνα, θα είναι εις βάρος της Γερμανίας, αλλά δεν είναι αδιανόητος: και γίνεται όλο και ρεαλιστικότερος όσο το ρωσικό κράτος δεν μπορεί να κερδίσει μόνο του και όσο η Γερμανία στριμώχεται.¹²

Καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές, το ουκρανικό έπος έχει υποχωρήσει στις πίσω γραμμές της επικαιρότητας και η αμερικανική χρηματοδότηση του Ουκρανικού πολέμου βαλτώνει κάπου μεταξύ

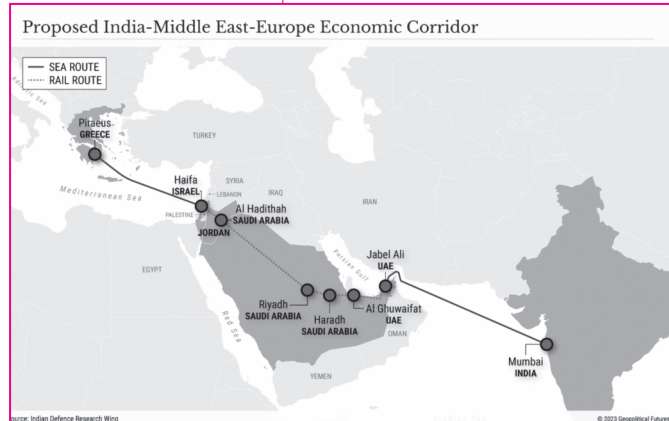
«Γερουσίας» και «Κονγκρέσου». Όλα τούτα δεν είναι αντίθετα με την αμερικανική στρατηγική, που είναι ο πόλεμος να μην τελειώνει ποτέ. Η αντιρωσική θέση της Γερμανίας παραμένει ζητούμενο. Σε μια τέτοια περίπτωση πάντως, η Τουρκία θα μετατραπεί σε πολύτιμο μεσολαβητή μεταξύ ΗΠΑ, Γερμανίας και Ρωσίας. Και η Ελλάδα θα απομείνει για πολύ καιρό να πουλάει το δεύτερο σκέλος της στρατηγικής της ανάσχεσης: εμείς είμαστε που κρατάμε τους Τούρκους στη θέση τους.

Το άλλο που δεν δείχνει καθόλου δεδομένο είναι η στρατηγική των μικρότερων κρατών που θα περικύκλωναν την Τουρκία παρέα με την Ελλάδα. Το Ισραήλ, που ήταν το βασικό τέτοιο κράτος, αποφάσισε τον Οκτώβρη που μας πέρασε να επαναδιαπραγματευτεί τις «συμφωνίες του Αβραάμ» μέσω Γάζας. Οι Έλληνες, που εν τω μεταξύ έβλεπαν τον «διάδρομο με την Ινδία» να πραγματοποιείται μέσω των ίδιων συμφωνιών, δεν χάρηκαν καθόλου: «τα περισσότερα από τα έργα στα οποία εμπλεκόταν η Ελλάδα είχαν ως προπαιτούμενο τη συνεργασία των αραβικών μοναρχιών με το Ισραήλ».¹³

Ο πειρασμός να συσχετίσουμε την πρόσφατη «ελληνοτουρκική προσέγγιση» με την ισραηλινή πρωτοβουλία είναι ισχυρός. Και γενικότερα όμως, η Τουρκία, ούτε καταρρέει οικονομικά, ούτε απομονώνεται όπως μας έλεγε το υπουργείο των Εξωτερικών μας. Αντιθέτως, τα μέτωπα του παγκοσμίου πολέμου την ευνοούν. Η Αρμενία ηττήθηκε από το Αζερμπαϊτζάν με τουρκική υποστήριξη, και ο ρωσοουκρανικός πόλεμος μπορεί και να μην είναι ο «νυν υπέρ πάντων αγών» που μας έλεγαν: σίγουρα το ελληνικό κράτος δεν είναι ο πρώτος υποστηρικτής της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης προς την Ουκρανία.¹⁴ Ακόμη και στη Λιβύη, η «Βουλή των αντιπροσώπων που εκπροσωπεί την Ανατολική Λιβύη» και εμείς έχουμε μάθει να ονοματίζουμε με τον κωδικό «Στρατηγός Χαφτάρ», επισκέπτεται την Άγκυρα. Οι Έλληνες φοβούνται επικύρωση του τουρκολιβυκού μνημονίου και από την έτερη πλευρά του λιβυκού εμφυλίου.¹⁵ Από το πραξικόπημα του 2016 και μετά, οι Έλληνες αρμόδιοι έχουν διερευνήσει ξανά και ξανά τις τουρκικές δυνατότητες. Πάντα τις βρήκαν μια χαρά στην υγεία τους.¹⁶

Και τι κάνει το «κράτος στην πρώτη γραμμή» σε τέτοιες περιπτώσεις; Προσαρμόζεται και περιμένει. Αναζητά εναλλακτικές. Διαβάζει τη διεθνή συγκυρία. Ξεζουμίζει την εργατική τάξη και διαδίδει τις αναγκαίες ιδεολογίες. Προετοιμάζει τον εαυτό του για πόλεμο και τον «πληθυσμό» για το σφαγείο – αποκαλεί τη διαδικασία «εκσυγχρονισμό». Και πολλές φορές τρώει τα μούτρα του. Αυτό διδάσκει η ιστορία δύο αιώνων.

1. Βασίλης Νέδος, «Η Ελλάδα κόμβος μεταξύ δύο πολέμων», *Καθημερινή*, 30/10/2023.
2. Στο ίδιο.
3. Για τη σημασία των συμφωνιών του Αβραάμ δες «Όλοι με τους Παλαιστίνιους είμαστε», *Antifa* #87, 10/2023.
4. Έλλη Σκοπετέα, *Το πρότυπο βασίλειο και η μεγάλη ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα, 1830-1880*, Πολύτυπο, 1988, σ. 270: μεταφράσαμε από την καθαρεύουσα, όπως θα κάνουμε και με τα υπόλοιπα δυσνόητα παραθέματα, και αν θέλετε το οριζόνια, τραβάτε βρείτε το.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ «ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ», 2023

Τον Σεπτέμβρη η Ελλάδα ήταν έτοιμη να συμμετάσχει στον «διάδρομο Ινδίας – Ευρώπης». Η αντιραϊκή, αντιρωσική και αντικινεζική τοποθέτηση του σχεδίου χαροποιούσε τους Έλληνες ιθύνοντες, που προφανώς δεν μας πληροφορούσαν σχετικά. Αντιθέτως, ενθουσιασμένοι με την επικαιρότητα των «πρωτοβουλιών» τους, «εκσυγχρόνισαν» σαν να μην υπάρχει αύριο. Δυστυχώς, τον Οκτώβρη το σχέδιο ναυάγησε με ισραηλινή πρωτοβουλία. Αλλά δεν πειράζει – το «Ανατολικό Ζήτημα» ανέκαθεν χαρακτηριζόταν από ρευστότητα. Οι αρμόδιοι θα επιστρέψουν στην ψηφιοποίηση του κράτους και θα ελπίζουν στο τέλος να μην περάσουν στην ιστορία με τον τρόπο του Ιωάννη Μεταξά.

5. Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1998, σ. 203.
6. Κώστας Κωστής, *Τα Κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας: Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 19ος-21ος αιώνας*, Πατάκης, 2013, σ. 450.
7. Ο.π., σ. 446.
8. Γεώργιος Βεντήρης, *Η Ελλάδα του 1910-1920*, Ίκαρος, 1970 (Α' Έκδοση, 1930), Τόμος Α', σελ. 303: έχουμε ξαναχρησιμοποιήσει αυτό το απόσπασμα: «Γιατί ο Θουκυδίδης δεν πίστευε στη θεωρία της εξάρτησης», *Antifa* #47, 7/2015.
9. Ιωάννης Χάλκος, «Ο Θόδωρος Παγκαλός και ο αναθεωρητισμός απέναντι στην Τουρκία: Η εσωτερική διάσταση της εξωτερικής πολιτικής της δικτατορίας (1925-1926)», *Μνήμων* #36, 2018, σσ. 233-240, 252. Η προσθήκη περί του μήκους της φούστας είναι δικιά μας.
10. Παναγιώτης Πιπινέλης, *Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, 1923-1941*, Σαλιβέρος, 1948, σ. 372.
11. «Ένα νησί στη σωστή πλευρά της ιστορίας: Η στρατηγική της ανάσχεσης και το ελληνικό κράτος», *Antifa* #82, 10/2022.
12. «Νησιά του πολέμου: Η στρατηγική της ανάσχεσης και η πρόσφατη ουκρανική της εφαρμογή», *Antifa* #82, 10/2022.
13. Για όλα αυτά δες το «Όλοι με τους Παλαιστίνιους είμαστε», όπως παραπάνω· το απόσπασμα στο Βασίλης Νέδος, «Οι Γερμανοί ξανάρχονται», *Καθημερινή*, 17/12/2023.
14. Γιώργος Σκαφιδάς, «Τι (δεν) έγινε με τον Ορμπάν και τα βέτο στην Ουκρανία», *Καθημερινή*, 15/12/2023.
15. Βασίλης Νέδος, «Όχι άλλη αυτοεξάριση – Η σύγκρουση», *Καθημερινή*, 14/12/2023.
16. Για την πολυετή διερεύνηση των τουρκικών δυνατοτήτων, δες «Από πού μπορεί να προκύψει μια ελληνοτουρκική φιλία», *Antifa* #66, 7/2019.